

overheidsbeleid: de verregaande terugtrekking van de overheid uit het beheer van de rijksmusea. Al met al een aantrekkelijke, trouwens onberispelijk uitgevoerde en goed geïllustreerde, bundel, die gewonnen zou hebben met een wat strakkere redactie.

F. Grijzenhout

J. J. Kelder, *De Schalkhaarders. Nederlandse politiemannen naar nationaal-socialistische snit* (Dissertatie Leiden 1990; Utrecht: Veen, 1990, 168 blz., f24,90, ISBN 90 204 1988 9).

Op 24 september 1942 deed de Höherer SS- und Polizeiführer in Nederland, Hanns Albin Rauter, zijn chef Heinrich Himmler, Reichsführer SS, verslag van het verloop van de jodenvervolging in zijn jachtgebied. In deze brief, die A. J. Herzberg in zijn *Kroniek der jodenvervolging* (5e dr., 1985, 143) in extenso citeert, schreef Rauter. 'Die neuen Hundertschaften der holländischen Polizei machen sich in der Judenfrage ausgezeichnet und verhaften Tag und Nacht zu hunderten Juden'. Deze 'Hundertschaften' waren gekazerneerde eenheden van de Nederlandse politie in Amsterdam, speciaal bestemd om de Duitse Ordnungspolizei te ondersteunen bij het doorvoeren van de Duitse repressie in Nederland. De manschappen waren opgeleid in een speciale eenheid, het 'Politie-Opleidings-Bataljon', gevestigd in Schalkhaar.

J. J. Kelder, die eerder publiceerde over kunst en literatuur tijdens de bezetting, heeft in zijn dissertatie *De Schalkhaarders* een opvallend fenomeen aan de orde gesteld: hoewel deze politiemensen in de ogen van veel landgenoten tot de ergste landverraders behoorden, zijn zij na de bevrijding niet collectief gestraft, noch uit het korps verwijderd. N. K. C. A. in 't Veld betwijfelde in zijn studie over *De SS en Nederland* uit 1976 (131) al of het terecht is alle Schalkhaarders als brute collaborateurs te beschouwen. Kelder heeft nu meer klaarheid over de Schalkhaarders willen scheppen. Hij heeft hiertoe het probleem van het 'imago' van de Schalkhaarders centraal geplaatst. Eerst stelt hij het negatieve imago aan de orde, en wijst op deelname aan de jodenvervolging, op het afstotend uiterlijk vertoon, zoals gewapend en in gesloten colonne marcheren onder het zingen van nationaal-socialistische liederen, en op openlijk getoonde waardering van Duitse zijde. Deze politiemensen moesten in de ogen van het publiek wel helemaal mis zijn en de illegale pers versterkte dit beeld nog.

Dan komen de Schalkhaarders zelf aan het woord en blijkt dat deze groep politiemensen toch minder het gesloten, 'zwarte' blok is geweest dan werd aangenomen. De auteur baseert zich vooral op verklaringen van Schalkhaar-agenten, afgelegd in het kader van de naoorlogse politiezui vering. Uit verder onderzoek concludeert Kelder vervolgens dat enkele generalisaties die gewoonlijk met betrekking tot Schalkhaarders worden gemaakt niet houdbaar zijn. Ten eerste werden ze niet als regel bij gesloten eenheden als het Amsterdamse bataljon ingedeeld; een groot aantal werd ook op individuele basis bij lokale korpsen en in de normale dienst geplaatst. In de tweede plaats wijst hij er op dat alleen in Amsterdam en Den Haag de geheel uit Schalkhaarders bestaande eenheden joodse medeburgers ophaalden en ten derde waren lang niet alle tot de Schalkhaar-opleiding toegelaten aspiranten (slechts zo'n 30%) lid of sympathiserend lid van de NSB dan wel de SS (108-110). Het blijft echter de vraag of deze gegevens het imago van de Schalkhaarders kunnen oppoetsen door ander licht te werpen op wat ze feitelijk hebben gedaan of misdaan.

De auteur brengt enkele 'paradoxale levensgeschiedenissen' van Schalkhaar-agenten naar voren, die moeten leiden tot de 'bijna banale' (118) conclusie dat het uiteenlopen van de publieke opinie en van het gevoerde zuiveringsbeleid een gevolg is van uiteenlopende observaties. Hij

meent dat de Schalkhaarders in zoverre slachtoffer van hun slechte imago werden dat het publiek alle misdragingen van politiezijde op hun conto schreef en dat vooral het 'Amsterdamse type' het beeld bepaald zou hebben. De Schalkhaarders waren in de politiezuivering vanzelfsprekend een uitgesproken probleemgroep. Bij de ministeries van justitie en van binnenlandse zaken is lange tijd getwijfeld of ze en bloc moesten worden behandeld. Kelder concludeert terecht dat justitie uiteindelijk heeft gekozen voor een individuele beoordeling van de betrokken agenten.

Toch hebben ten aanzien van de Schalkhaarders wel algemene uitgangspunten gegolden, die hen als groep in een uitzonderingspositie plaatste, en wel in een voordelige zin. Alle andere categorieën van overheidspersoneel konden namelijk op strenge maatregelen, zoniet ontslag rekenen, als zij aan nationaal-socialistische activiteiten hadden deelgenomen of als zij zich in nationaal-socialistische zin geuit hadden, bijvoorbeeld door de 'germaanse' groet te brengen. Dit onderdeel van hun opleiding werd de Schalkhaarders echter minder zwaar aangerekend, kennelijk onder erkenning van de druk waaronder ze hadden gestaan. De zuivering van het overheidspersoneel beoogde herstel van vertrouwen bij het publiek en dit doel werd door zulke maatregelen bepaald niet bevorderd. Uit de eindrapporten van de documentatiecommissies inzake de ambtenarenzuivering, berustend bij het kennelijk niet door Kelder geraadpleegde Zuiveringsarchief van binnenlandse zaken, klinkt deze onvrede in een aantal gevallen duidelijk door—ook vanuit het noorden en oosten van het land. Of men in de regio zijn ongunstige beeld van de Schalkhaarders aan het 'Amsterdamse type' ontleende, is dus te betwijfelen.

De keuze van de auteur voor het imago als centraal thema in de vraagstelling blijft derhalve problematisch. Het is in principe goed dat de betrokkenen zelf aan het woord komen, maar de waarde van dit zelfbeeld moet wel worden gerelateerd aan de betekenis die deze verklaringen voor de verdere carrière van betrokkenen zouden hebben. Wat te denken van de verhalen die de zuiveringsinstanties werden opgedist over sabotage (uit de maat spelen van het bataljonsorkest!), anti-Duitse en anti-NSB-uittalingen op de opleiding, en inbreuken op de discipline of desertie (steeds na Dolle Dinsdag)? Het feit dat het Amsterdamse politiebataljon na verloop van tijd de taak van het ophalen van joden werd ontnomen, staat hoogst waarschijnlijk in verband met disciplinair falen, zoals Rauter in vervolg op zijn hierboven geciteerde woorden al aanduidde: 'Die einzige Gefahr, die dabei auftritt, ist der Umstand, daß da und dort einer der Polizisten daneben greift und sich aus Judeneigentum bereichert'.

Er werden in de loop van de bezetting steeds meer politiemensen en leden van het korps marechaussee tegen hun zin aangewezen om in Schalkhaar in nationaal-socialistische zin te worden bijgeschoold. Dat zij zich in het instituut niet thuis voelden, en dat een aantal van hen bijdroeg aan het verzet, wordt door Kelder aangetoond. Toch brengt de auteur in het algemeen niet zozeer ontlastende feiten in het geding als wel de *esprit de corps* en het zelfbeeld van de Schalkhaarders, die tot mildere gedachten omtrent betrokkenen kan leiden. De vraag blijft in hoeverre kazemejoel en dwarsigheid (die bijvoorbeeld ook de Duitse instructeurs van Nederlandse Oostfrontvrijwilligers zo kon ergeren) werkelijk disculpeert.

Kelder heeft einaar gestreefd de door hem vastgestelde tegenstelling tussen het slechte imago van de Schalkhaarders en de genuanceerde zuivering te verklaren door een 'waarderingsgeschiedenis' te schrijven van het begrip Schalkhaarders. Deze aanpak laat echter veel ruimte voor vragen, omdat de nuance die in het algemeen en ook ten aanzien van de Schalkhaarders de zuiveringspolitiek bepaald heeft niet in de eerste plaats op beeldvorming gebaseerd is geweest. De voor de zuivering van de politie verantwoordelijke autoriteiten zagen in dat niet alle agenten zich uit vrije wil in Schalkhaar hadden gemeld en voelden er bovendien weinig voor het politieapparaat te verlammen door een groot aantal collectieve ontslagen.

De auteur vergelijkt zijn taak in het begin van zijn boek met die van een rechter, die op grond van tegenstrijdig lijkende gegevens uiteindelijk een oordeel moet vellen (II). Rechtspraak behelst echter ook het onderzoek naar de feiten en het plaatsen van die feiten in een onderling verband. Pas na het bepalen van wat als vaststaand feit kan worden aangenomen, volgt dan het onderzoek naar motieven en naar verzachtende omstandigheden. Daarom verlangde ik al lezende naar meer en methodologisch beter gefundeerd empirisch onderzoek naar de dagelijkse praktijk van het politiewerk en naar de rol van de Schalkhaaragenten daarin.

Peter Romijn

L. Huyse, S. Dhondt, e. a., *Onverwerkt verleden. Collaboratie en repressie in België, 1942-1952* (Leuven: Kritak, 1991, 312 blz.).

Wegens de partijpolitieke geladenheid van het onderwerp werden er in het recente verleden in België heel wat mythes en flagrante onjuistheden verspreid over de draagwijdte van de repressie met betrekking tot de collaboratie uit de tweede wereldoorlog. In 1951 had de ULB-VUB rechtshistoricus J. Gilissen weliswaar een zeer degelijk statistisch onderzoek verricht maar deze resultaten drongen in de (Vlaamse) publieke opinie niet echt door. Dat Gilissen zelf krijgsauditeur was geweest, speelde daarbij waarschijnlijk een rol. Welnu, Huyse en Dhondt hebben ervoor gezorgd dat deze en andere conclusies niet meer in twijfel kunnen worden getrokken. Ze breidden immers het cijfermateriaal aanmerkelijk uit, bewerkten het met een computerprogramma en waar ze konden, nuanceerden ze de conclusies. Het staat nu onomstotelijk vast dat het aantal beschuldigingen in België inderdaad bijzonder hoog is geweest, maar dat het aantal straffen uiteindelijk 20% bedroeg. Wapendracht had het hoofdaandeel in de bestraffing; de politieke en intellectuele collaboratie gaf in ruim een vierde van de gevallen aanleiding tot veroordeling. Er kan evenmin nog ontkend worden dat er een grote ongelijkheid in de bestraffing van gelijksoortige delicten is geweest. De straffen waren het strengst onmiddellijk na de bevrijding en bij de terugkeer van de gevangenen uit de Duitse concentratiekampen. Het percentage gestraften van de economische collaboratie was ook klein in verhouding tot dat van de politieke collaboratie. Grote regionale verschillen in de gevangenisstraffen vallen eveneens op. Bijna elke rechtbank had terzake een eigen profiel. In navolging van Gilissen betogen Huyse en Dhondt ten slotte ook dat er geen sprake is geweest van een opzettelijk anti-Vlaams karakter van de repressie: de rechtspraak in het Zuiden en het Noorden van het land vertoonde geen wezenlijke verschillen. De repressie was wel gericht tegen het Vlaamsnationalisme. Maar dat was heel Vlaanderen niet, zeggen de auteurs terecht.

Zich baserend op parlementaire stukken, ministeriële richtlijnen, rapporten van magistraten, regeringsrapporten, etc. wijden de auteurs ook uit over aspecten die tot nog toe niet bestudeerd werden. Zo wordt vanuit een juridisch-institutionele benadering de voorgeschiedenis van de repressie geschreven en tonen de auteurs aan dat de Londense regering de toestand in het bezette land niet goed inschatte. We krijgen ook een helder overzicht van het incoherent en geïmproviserd repressiebeleid dat regering en parlement in die chaotische naoorlogse periode voerden. Dat de politici de problemen aanvankelijk sterk onderschat hebben, staat nu wel vast. Dat komt overigens goed tot uiting in de bladzijden over de meer dan problematische toestanden in de gevangenis. Voor het eerst beschikken we nu over cijfers en gegevens over de epuratie en de onttrekking van de burgerrechten. Huyse en Dhondt gaan ook als eersten in op het correctiebeleid dat de regeringen vanaf eind 1946 voerden en waardoor via genademaatregelen, vervroegde vrijlatingen en eerherstel de repressie van de eerste fase afgezwakt werd.

Dat het hier om een rijk boek gaat, is dus duidelijk. Maar houdt dat ook in dat de geschiedenis